

SBÍRKA PŘEDNÁŠEK
pořádaných
ČESKOU SPOLEČNOSTÍ NÁRODOHOSPODÁŘSKOU
v období 1930-31.

XV.

MALÝ NEBO VELKÝ PRŮMYSL

Předneseš
ING. ARTUŠ SÝKORA
ve schůzi společnosti, pořádané
dne 27. dubna 1931
v Praze

Cena Kč 5.—

V PRAZE 1931

Nákladem České společnosti národních
V komisi knihkupectví Fr. Řivnáče, Praha-Příkopy.
Tiskem Pražské akciové tiskárny.

ÚVOD.

Toto téma bylo vyvoláno rozporu, které se již před několika lety objevily v otázkách, máme-li budovati industrie po vzoru západních států evropských, či po vzoru U. S. A., jinými slovy, zda máme svůj průmysl usměrniti ke koncentraci a hromadné výrobě, nebo jen k výrobní reorganisaci, dále zda máme podporovati průmysl obchodně politicky, a konečně zda máme položiti důraz v průmyslovém myšlení na kvantitu či kvalitu.

Tehdy již byla a dosud je opomíjena skutečnost, že náš průmysl není representován průmyslovými organizacemi, neboť v nich není zastoupen průmysl malý a střední.

Hospodářsky se často zevšeobecňují průmyslové otázky, které mají v jednotlivých odborech různé základy hospodářské. Není proto někdy jasno, jakou složku vlastně tvoří některá průmyslová skupina v národním hospodářství. Národochospodářské i hospodářsko-politické úvahy se velmi často nesrovňávají s technicko-hospodářskými předpoklady.

Je proto záhadno, objasnit si představu o tom, jaký je náš průmysl s hlediska technicko-hospodářského, jaký má význam, jak dalece je oprávněn a jakou má přítomnost i budoucnost.

Vlivem někdejší zemědělské převahy a zásahem konkurence různých států a ochranářstvím ve prospěch tak zv. soběstačnosti pro neupravené poměry poválečné a velký dilettantismus hospodářských názorů na průmyslový pokrok nedošlo dosud k hlubší práci, která by analyticky na podkladě zjištění hlavních základů technicko-hospodářských logicky narýsovala naši průmyslovou budoucnost a podložila tak správnou dedukci národochospodářů a finančníků. Toto poznání mne přesvědčilo, že je potřebí načrtouti alespoň některé myšlenky pro případnou práci jiných, která má pro nás životní důležitost.

Moje přednáška nemůže činiti nároků na úplnost a dokonalost, neboť vzhledem k velké různorodosti speciálního materiálu bylo by třeba většího organizačního tělesa na zpracování látky, ale chci alespoň upozorniti jednak na ony technicko-hospodářské předpoklady, jednak na určitou oprávněnost některých velkoprůmyslových jednotek, ale hlavně na důležitost malého průmyslu, jako na tvořivé a zdravé základny našeho života hospodářského.

Proto je také zapotřebí vyjádřiti rozdíl mezi velkým a malým průmyslem, objasnit význam obojího a hlavně upozorniti na to,

že malému průmyslu, kterým rozumím průmysl malý a střední, nutno věnovati zvýšenou a zvláštní péči.

PŘEDPOKLADY.

Slovo „průmysl“ bylo a je dosud různě vykládáno. Z všelikých příčin. Historie lidské výrobní činnosti zná průmysl vlastně teprve necelé století, ač válečný průmysl byl již dříve. W. E. H. Lecky mluví ve svých *Dějinách racionalismu* již o průmyslu ve starověku.

Hlavní příčinu, proč se průmysl tak málo může opírat o právní podklad, dlužno hledati v tom, že ve většině zákonů tak zv. „živnostenské provozovny“ nahražují pojem průmyslu. Toto faktum způsobilo nelogičnost mezi skutečným životem a správou veřejnou, která přec má býti přítomnému životu nejblíže, nejen podle moderních zásad politických, ale hlavně hospodářských. Národohospodář-právník zajisté lépe odůvodní tento stav, který souvisí v moderním státě úzce s rozvojem průmyslovým a živnostenským. Kromě přímé neoprávněnosti není dosud povinnosti zváti k veřejným komisím průmysl, kdežto zájmy zemědělství, zdravotnictví, rybářství a jiné se mohou uplatnit, vychovává tento stav k výkrutům a k jednostrannosti, tedy k demoralisaci a přispívá k chaotické práci v neprospěch všech stavů. Soudím, že by dnes již mohl býti přesně vyjádřen rozdíl mezi živnostníkem a průmyslníkem.

Otzásku, co jest průmysl, zodpoví nám nejlépe výklad o tom, co jest průmyslový závod a průmyslový podnik.

V Německu postavil se r. 1927 říšský soud v otázce pojmu „továrna a továrník“ na toto stanovisko. Továrna předpokládá:

1. dělbu práce mezi obchodní činností podnikatele a technickou činností pomocníků,
2. větší počet dělníků,
3. poměrně velkou rozlohu dílen,
4. velkou produkci,
5. dělbu práce mezi pomocníky,
6. značné používání pohonných a pracovních strojů.

Německý říšský soud hlavně zdůraznil, že továrnou lze označili jen takový závod, v jehož výrobním podnikání je dalekosáhlá dělba práce.

U nás jest dosud platný jistý spíše zvyk než právní výklad, že průmyslovým podnikem označujeme podnik, kde je zaměstnáno asi 20 dělníků neb přiměřený počet sil, třeba mechanických. Na tomto základě byla také provedena statistika výroby, tak zv. průmyslové sčítání z r. 1926 a r. 1930.

Výklad pojmu „průmysl“ nelze vyčerpati tak, aby se hodil na všechny případy (chemický proces, zemědělský průmysl, podnik, stroj sirkárenský a pod.). Mně zdá se být nejpřiléhavější

tento výklad: „*Průmyslový závod jest onen, který zpracovává mechanickými stroji a za dělby práce látky na výrobky, které pro svou hodnotu vylučují zpracování ruční.*“ Průmyslem můžeme tedy nazvat ony výroby, které pomocí soudobé techniky dávají hospodárně vyrobené tovary v konsumní hodnotě na trh.

Uvedený termín přiléhá více průmyslovým oborům než termín říšskoněmecký, zejména na př. pro malé tiskárny látek, pro prostřední výrobny dutého skla, prostřední kovozávody a pod.

V souvislosti tohoto předpokladu s dnešním stavem věcí dlužno pro další objasnění ještě srovnati velký průmysl s průmyslem středním a malým. K tomu účelu lze použít různých kriterií, jako velikosti investic, množství pohonných sil, počtu dělníků, po případě i velikosti obratu.

Americké měřítko se pro nás nehodí, protože podle něho by ve skutečnosti nebylo u nás velkoprůmyslu. Jak ohromný jest americký průmysl a jak velkého slohu, možno posouditi z této zprávy z r. 1929:

American Telephon and Telegraph Co. má kapitálu 4 miliardy dolarů, zaměstnává 275 tisíc lidí a kontroluje 600 tisíc km vedení.

United Steel Corporation má kapitálu 4 miliardy dolarů, zaměstnává 276 tisíc lidí ve 147 hutích s 500 vysokých pecí.

Bethlehem Steel Corporation má kapitálu 800 mil. dolarů, zaměstnává 135 tisíc lidí na 200 vysokých pecí.

General Motor Corp. má kapitál 1 miliardu dolarů a zaměstnává 135 tisíc lidí.

Ford Motor Corporation (jeden člověk) má kapitálu 750 mil. dolarů a zaměstnává 165 tisíc lidí.

Armour Comp. (průmysl masný a příbuzný) má kapitálu 1 miliardu.

Consolidated Gas Comp. of New York má kapitálu 700 mil. dolarů.

General Electric Company má kapitálu 575 mil. dolarů.

Anaconda Copperminning Comp. má kapitálu 625 mil. dolarů.

Všechny uvedené závody mají vedle toho ještě vliv na celou řadu zájmových závodů.

Spotřeba elektrické energie ve Spojených státech byla r. 1926 68.732 mil. kWh, 1925 byla 60.500 mil. kWh. Elektrických přípojů mělo r. 1926 58% veškerých bytů, t. j. více než 68 mil. lidí.

Z těchto několika údajů lze posouditi, jaký velkoprůmysl je ve Spojených státech, který sotva lze přirovnávati k našemu velkoprůmyslu.

Možno tedy u nás nazvat velkoprůmyslem jen takový závod, který vyrábí jediný tovar tak, že nelze ho jinak vyrobiti levněji (všeobecně) a to zároveň v takové míře, že má převahu na trhu.

Technicko-hospodářsky ovšem lze označiti průmyslovým onen závod, který pomocí dnešní techniky hromadně vyrábí zboží, jehož výrobní cenu nelze již snížiti.

Ale tyto předpoklady platí všeobecně a nelze jich použít na všecky obory průmyslové, neboť jsou obory, ve kterých nelze výrobek uniformovat na jednotný tvar, jednu velikost, jakost a pod., protože brání tomu požadavek konsumu. Proto nelze našim automobilem dát jednotný tvar, vzor a barvu, nelze vytvořit jeden tvar a vzor porculánového nádobí, nelze užitkový nábytek předkládati jen v jednom vzoru, nelze ani pluh upravit v jednotné formě pro všecky kraje, velikosti a kvalitě, nejen pro nestejnou půdu, ale i pro různost zvyků a potahů.

Zato však lze používat pro výrobu všech nových průmyslových tovarů jednotného polotovaru ve dříví, železe a oceli, v tkanivu a kůži, u papíru a nástrojů, hlavních pohonových strojů a pomocných předmětů od nýtů, šroubů až po roury. I pro domácnost lze vyrobit určité pomůcky a přístroje i nástroje v jednotné formě, kvalitě i hodnotě a některé jiné potřeby, jako je mouka, čekanka atd. jsou výrobky, které zcela přirozeně mohou být vyrobeny jednotně ve velkém.

Statistika z r. 1926, provedená St. úřadem statistickým, udává podle počtu zaměstnanců celkem závodů:

O b o r :	do 20	do 40	do 70	do 100	do 200	do 500	do 1000	do 2000	přes 2500	Celkem
1. Horn., koks, briquet.	22	40	30	37	60	74	51	32	—	346
2. Kovoprůmysl.	150	421	277	144	179	98	36	23	10	1338
3. Stroje a nástr. hud.	39	17	7	4	2	5	—	—	—	—
4. Textilní průmysl	162	402	274	191	290	284	109	23	5	1740
5. Průmysl kožař. a kožiš.	52	108	65	26	38	10	4	2	1	306
6. Pryž. a osinkový	3	2	3	—	4	3	—	—	—	15
7. Prům. dřevař.	812	428	201	74	82	21	4	1	—	1623
8. Prům. papírnícký	51	79	48	20	28	22	9	1	—	258
9. Prům. grafický	243	125	66	23	25	11	6	—	—	492
10. Prům. soustr. (m. dřevo).	25	20	17	7	13	—	—	—	—	82
11. Prům. hračkářský	15	21	7	1	5	1	—	—	—	50
12. Prům. kartáč. a koš.	20	11	5	4	3	1	1	—	—	45
13. Prům. chem.	167	74	48	24	27	10	9	2	1	371
14. Plynárny	65	4	8	4	1	3	—	—	—	85
15. Potrav. (n. mlýny)	1663	333	147	59	65	123	43	19	—	2452
16. Tabák. továrny	—	—	—	—	—	6	12	1	—	19
17. Prům. kamen. a zem.	873	619	315	115	120	57	17	3	—	2119
18. Prům. sklářský	535	80	36	25	46	41	12	3	—	778
19. Elektrárny	271	16	8	6	5	—	—	—	—	306
Celkem	5168	2800	1562	862	986	779	313	108	19	12499
	7968		3410			1219				
			4189				440			

V Čechách sídlí více než 50 % průmyslu celého státu.

	Počet závodů	Počet zaměstnanců	Počet k. s. pro pohon motor.	Počet k. s. vyrábějíc. energii
1. Hornictví, koks. briket.	346	116.341	348.994	233.664
2. Kovopřůmysl	1.338	207.901	580.411	229.856
3. Stroje a nástr. hudební	74	3.112	1.505	817
4. Průmysl textilní	1.740	294.098	372.878	347.704
5. „ kožař. a kožišnický	306	30.194	26.855	18.991
6. „ pryž. a osinkový	15	1.999	3.078	1.942
7. „ dřevařský	1.623	62.025	91.016	81.440
8. „ papírnícký	258	25.235	87.418	67.839
9. „ grafický	492	21.242	12.464	2.429
10. „ soustružnický mimo dřevo	82	4.375	2.997	2.096
11. průmysl hračkářský	50	2.295	1.394	955
12. „ kartáč. a košíkář.	45	2.511	1.233	905
13. „ chemický	371	29.708	49.874	58.173
14. Plynárny	85	2.389	956	491
15. Potraviny a nápoje	2.452	138.657	243.825	228.949
16. Tabákové továrny	19	12.611	3.028	359
17. Průmysl kamenů a zemin	2.119	104.273	120.452	83.987
18. „ sklářský	778	40.286	24.712	18.246
19. Elektrárny	306	3.661	623.708	89.663
Celkem . . .	12.499	1,102.911	1,991.151	2,002.551

K tomu mlýny = 1.792 mlýny s 8.818 zaměstnanci a 82.647 k. silami. Domáctí pracovníci nejsou v tom zahrnuti.

Podle statistiky našeho průmyslu z r. 1926 na podkladě počtu zaměstnanců, měli jsme závodů od nejmenších až do 40 zaměstnanců 7.968
od 41 do 200 zaměstnanců 3.410
od 41 do 500 zaměstnanců 4.189
od 200 do 2.500 zaměstnanců 1.219
od 500 do 2.500 i výše 440

Srovnáme-li statistiku podle počtu koňských sil, potřebných pro pohon, a upravíme-li vše na okresy a kraje, ve kterých jest největší elektrický konsum, můžeme třídit náš průmysl podle počtu zaměstnanců do 40 na *malý průmysl* (7968), podle počtu zaměstnanců od 41 do 500 na *střední průmysl* (4189), podle počtu zaměstnanců od 501 do 2.500 i výše na *velký průmysl* (440).

Největší počet závodů, podle množství zaměstnanců, připadá:
na hornictví se 300 zaměstnanci,
na strojníctví s 30 zaměstnanci,
na textilnictví s 30 zaměstnanci,
na kožařství s 30 zaměstnanci,
na dřevařství s 20 zaměstnanci,
na papírnictví s 30 zaměstnanci,
na průmysl chemický s 20 až 50 zaměstnanci,